

Justyna Kobus

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

Okuloki, kufloki, pieruny...
w języku mieszkańców wybranych wsi wielkopolskich
– czyli co zanika pierwsze: nazwa czy desygnat?

Problematyka związana z zanikaniem nazw i desygnatów nie jest nowa. Od lat badacze – zarówno dialektolodzy, jak i etnografowie – zmagają się z procesami zaniku przedmiotu badawczego swojej dyscypliny naukowej.

W artykule przedstawię żywotność nazw butów z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem. Określę również zakres świadomości współczesnych informatorów co do znajomości tego desygnatu, co pozwoli zweryfikować tezę o wcześniejszym zanikaniu desygnatu w stosunku do jego nazwy.

Nazwy odzieży – w tym obuwia – były przedmiotem opisu nielicznych publikacji. Głównie informacje na ten temat można odnaleźć w atlasach gwarowych. Dostępne atlasy, które przedstawiają nazwy butów z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem, to: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (AJK 1964–1978) (z. V, m. 224. Buty sznurowane z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem), *Atlas gwar mazowieckich* (AGM 1971, 1972–1992) (t. VIII, m. 359. Obuwie sznurowane z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem), *Atlas gwarowy województwa kieleckiego* (AWK 1962–1968) (z. IV, m. 465. Buty z drewnianą podeszwą – nom. pl.), *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego* (MAWG 1992, 1996) (t. I, m. 27. Obuwie z drewnianym spodem) – dalej także: MAWG oraz *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* (AJKLW 1979–1991, 1992–2005) (t. VI¹, m. 567. Nazwy butów sznurowanych z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem) – dalej także: AJKLW.

Nazwy tego typu obuwia odnotowano również w niektórych słownikach gwarowych lub kartotekach słownikowych, m.in.: kartoteka *Słownika gwar polskich PAN* (SGP PAN 1977–2014), *Mały słownik gwar polskich* (MSGP 2009), *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* (SEK–III 1999), *Słownik gwary wsi Podróżna w Złotowskiem* (Brzeziński 1992), kartoteka Adama Tomaszewskiego (Pracownia Dialektologiczna UAM) oraz słowniczek zawarty w jego monografiach *Gwara Łopienna i okolic w północnej Wielkopolsce*² (Tomaszewski 1930) oraz *Gwara tzw. Mazurów Wielęskich*³ (Tomaszewski 1935), słownik *Co wieś, to inna pieśń. Słownik gwary Bukówca Górnego w Wielkopolsce i regionu Spiszu w Małopolsce* (Dragan, Woźna, Budz, Kowalczyk, Łukuś, Majerczyk, Mikicka 2014).

¹(AJKLW–VI), przy czym skrót stosowany w tekście na oznaczenie części drugiej tego tomu, czyli komentarzy to: AJKLW–2.

²Dalej także: T.Łop.

³Dalej także: M.Wiel.

Warto też wymienić artykuł poświęcony gwarowym nazwom odzieży, w tym interesującym nas nazwom obuwia, Sylwii Paciorkowskiej, *Nazwy odzieży i obuwia w gwarze gminy Wola Uhruska na tle gwar okolic Włodawy i Parczewa* (Paciorkowska 2003: 99–104).

Podstawowym źródłem, do którego będę się odwoływać, jest AJKLW (t. VI, m. 567) oraz materiały nowsze, pochodzące z eksploracji terenowych przeprowadzonych po 2000 r. (nagrania własne oraz innych pracowników Pracowni Dialektologicznej UAM). Materiały terenowe pozyskiwane i opracowane były zgodnie z metodą przyjętą w poznańskim ośrodku dialektologicznym, tj. informatorzy dobierani wg przedziałów pokoleniowych⁴, rozmowa na podstawie kwestionariusza tematycznego, transkrypcja zgodna z propozycją Jerzego Sierociuka. Do poniższych analiz wybrałam 4 punkty badawcze: 1. Bukówiec Górny (gm. Włoszakowice, pow. Leszno – dalej także: BG), 2. Dąbrówka Wielkopolska (gm. Zbąszynek, pow. Świebodzin – dalej także: DW), 3. Baranówko i Sowinki (gm. Mosina, pow. Poznań; traktowane jako jeden punkt badawczy z uwagi na dzielącą je wyłącznie granicę administracyjną – dalej także: BS), 4. Adamów (gm. Golina, pow. Konin – dalej także: AD). Dwie spośród wybranych wsi są zarazem punktami badawczymi AJKLW: Bukówiec Górny to punkt 74., zaś Dąbrówka Wielkopolska to punkt 45. Z kolei Baranówko i Sowinki znajdują się w pobliżu atlasowego punktu badawczego 51. Rogalinek-Sasinowo (gm. Mosina, pow. poznański – dziś gm. i pow. Poznań), a Adamów w okolicy punktu 56. Sławsk-Branno (gm. Rzgów, pow. koniński – dziś gm. i pow. Konin).

Reprezentacja informatorów z poszczególnych miejscowości jest zróżnicowana. Tu podaję tylko tych informatorów, którzy są przywoływani w artykule. I tak, informatorzy z Bukowca Górnego: p. I. [SbE] – kobieta ur. w 1920 r.; p. II – [SzA] – kobieta ur. 1923 r., [SzJ] – mężczyzna ur. 1925 r., [MHP] – kobieta ur. 1929 r.; p. III – [GuB] – mężczyzna ur. 1946 r., [BaK] – kobieta ur. 1947 r., [MaM] – kobieta, ur. 1948 r., [MaH] – mężczyzna ur. 1955 r., [MaD] – kobieta ur. 1955 r., [WoS] – mężczyzna ur. 1959 r. Dąbrówka Wielkopolska: p. II – [KuD] – kobieta ur. 1928 r.; p. II: [KuD] – kobieta ur. 1928 r., [SpK] – kobieta ur. 1942 r.; p. III – [WiW] – mężczyzna ur. 1955 r. Baranówko i Sowinki: p. II – [MiZ] – mężczyzna ur. 1926 r., [RaA] – mężczyzna ur. 1931 r.; p. III – [MiJ] – mężczyzna ur. 1964 r., [MiG] – kobieta, ur. 1966 r. Adamów: p. II – [WoS] – kobieta ur. 1926 r.; [WoW] – mężczyzna ur. 1928 r.; [LoH] – kobieta ur. 1933 r.; [MaZ] – kobieta ur. 1941 r., od 1967 r.; [PuB] – mężczyzna ur. 1942 r.; p. III – [PuA] – kobieta ur. 1947 r.; [KuW] – mężczyzna ur. 1952 r.; [KaP] – mężczyzna ur. 1960 r.; p. IV – [OrE] – kobieta ur. 1972 r.; [KaE] – kobieta ur. 1974 r.

Pochylmy się nad wielkopolskimi materiałami archiwalnymi. W kartotece Adama Tomaszewskiego znajdujemy nazwy: *okulak/ ʒokulāk* – ‘całe z drzewa’ [obuwie], lokalizacja: Oborniki (obornicki)⁵; *kujon/kujlonyj/ kujonyj* – ‘z drzewa

⁴ J. Sierociuk wyróżnił następujące grupy informatorów: I. ur. przed rokiem 1920, II. ur. w latach 1921–1945, III. ur. w latach 1946–1970, IV. ur. w latach 1971–1995, V. ur. w roku 1996 i później – Sierociuk (2003: 134).

⁵ Kartoteka A. Tomaszewskiego zawiera materiały rękopiśmienne sprzed II wojny światowej. Część zastosowanych przez doc. A. Tomaszewskiego skrótów miejscowości jest dziś trudna do rozwiązania, bądź to z uwagi na zmiany administracyjne, bądź też ze względu na wieloznaczność – ten sam skrót może oznaczać, np. 3 różne miejscowości w danym powiecie,

podeszwa', lokalizacja: Tań [Tanibórz]-Kleszczewo (średzki); *piorunyj* – 'z drzewa podeszwa', lokalizacja: Tań [Tanibórz]-Kleszczewo (średzki); *kulon/ kúlunyj/ pioruny* – 'obuwie z drewnianym spodem' T.Łop i M.Wiel, lokalizacja: Boż (średzkie); *pioruny/ dyiby/ dyiby* || *piorunyj* – T.Łop – obuwie wystrugane z drzewa', lokalizacja: Dochanowo (żniński); *dyba/ dyby* || *kujóny* || *pioruny* – brak, lokalizacja: Dziekanowice (gnieźnieński); *pieron/ pioruny/ tufle, pioruny* – 'to co w Łop. busy'⁶ ('obuwie z drewnianym spodem'), lokalizacja: Murowana Goślina (obornicki); *tufle/ tufle/ tufle, pioruny* – 'to co w Łop. busy', lokalizacja: Murowana Goślina (obor); *dyba/ dyjbyj/ dyjbyj* – 'busy', lokalizacja: Stępuchowo (wągrowiecki); *dyba/ dyby* – T.Łop: 'zwykle obuwie wystrugane z drzewa, bez skóry; czasem też busy', lokalizacja: Niechanowo (gnieźnieński); *busy* – brak, lokalizacja: Dęb [Dębowiec, Dębica, Dębina] (gnieźnieński); *kujon/ kutonyj* – [poprzednio było oboczne do pierony – T.Łop *busy, pierony, dyby, kujony* 'obuwie z drewnianym spodem' [T.Łop. kułton, kuton, kutony – kołtun: 1) długie włosy (pogardl.), 2) człowiek niezycliwy 3) bogacz, lokalizacja: Poł [Połajewo], Przyb.Hut (obornicki); *pieron/ pieróny* – 'busy' T.Łop. *busy* 'obuwie z drewnianym spodem', lokalizacja: Lud [Ludomicko, Ludomki, Ludomy] (obornicki); *drewniak/ drewnioki/ trepy* || *pieruny* || *drewnioki* – brak, lokalizacja: Wys.Wiel.Czek (obornicki, ostrowski); *kanon/ kanuny/ pieróny* || *kanuny* – 'busy', lokalizacja: Jan.[Jamy] Zal[Zalesie] (ostrowski); *pieron/ pierony/ trepy// pierony* – brak, lokalizacja: Roso [Rososzyca] (ostrowski).

Nazwy zanotowane przez A. Tomaszewskiego pochodzą w większości ze środkowej i północno-środkowej części Wielkopolski, tj. z powiatów: obornickiego, średzkiego, wągrowieckiego, żnińskiego, gnieźnieńskiego oraz z powiatu ostrowskiego (południowo-wschodnia część regionu). Tereny na północ od Poznania, czyli powiaty: obornicki, średzki, gnieźnieński, wągrowiecki, żniński w AJKLW obejmują obszar z nazwą *pieruny* (*pioruny*), zaś pow. ostrowski na południowy wschód od Poznania to obszar graniczny między zasięgiem nazwy *trepy* a nazwą *pieruny* (*pioruny*). Jak widać, nazwy te po wielu latach, powtórzyły się, przynajmniej częściowo. Inną sprawą jest ich znaczenie, które u A. Tomaszewskiego często jest słabo sprecyzowane (z punktu widzenia współczesnego badacza omawianej problematyki)⁷, a i lokalizacja obecnie jest w niektórych przypadkach dwuznaczna. Z tego też względu przytoczone wyżej dane traktuję w tym artykule jako szerokie tło dla konkretnego desygnatu, którego nazwy zawarte zostały w tytule.

Drugim archiwalnym dziełem dotyczącym nazw Wielkopolski jest MAWG. W MAWG znajdziemy bardzo zróżnicowany materiał ze względu na specyfikę terenu

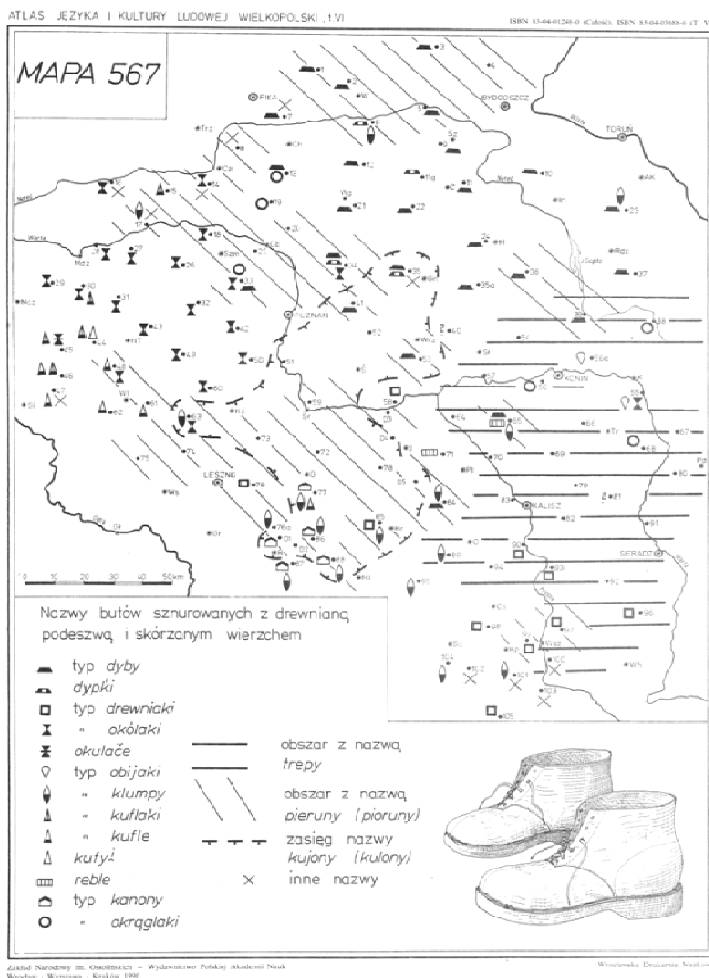
a nawet w różnych powiatach. Dla potrzeb niniejszego artykułu skróty nie budzące wątpliwości rozwiązuję, inne pozostawiam w zapisie oryginalnym; nazwy powiatów zamieszczam w nawiasie okrągłym, nazwy wątpliwe lub najbardziej prawdopodobne zapisuję w nawiasie kwadratowym.

⁶ SGP PAN: **BUSY** 'obuwie z drewnianymi podeszwami; drewniaki': Dyby – zwykle obuwie wystrugane z drzewa, bez skóry; czasem busy *Żelazno kościak PKJ XVI 118*; Dyby, smoki, *poruny Dębica gnieź*; Busy – obuwie z drewnianym spodem, zwane także *porunami, dybami, kujonami Łopiennie wąg PKJ XVI 109*.

⁷ W MSGP przy hasle **piorun** umieszczono definicję uwzględniającą 2 typy obuwia: 'but cały z drewna lub tylko z drewnianą podeszwą': Mz. Wp. Jest tu też odnotowane hasło **kujony** 'buty sznurowane z drewnianą podeszwą': Wp pn.

(mieszanka regionalna ludności przesiedlonej po II wojnie światowej). Na obszarze byłego województwa gorzowskiego odnotowano 20 różnych nazw określających ‘obuwie z drewnianym spodem’: „Zaznaczyło się dość duże zróżnicowanie nazw. Do najczęstszych należą *drewniaki*, *trepy* i *chodaki*” (MAGW: 124). Nazwy rzadziej notowane to: *objiaki*, *okulaki*, *kulaki*, *trepy*, *trepki*, *pierony*, *buty patyczane*, *klapki*, *klapacze*, *klapatyny*, *klumpy*, *dyby*, *holcklopy*, *szulce*, *pantofle*, *pantofli*, *trzewiki*, *meszty* (MAGW: 122–124). Część z tych nazw (sporadycznie) ma warianty fonetyczne.

Warto zauważyć, że W. Brzeziński notuje dla gwar Krajny nazwę *piorun*, przy której – w II znaczeniu – podaje: ‘długie robocze buty’ (Brzeziński 1992). Natomiast w *Słowniku etymologicznym kaszubszczyzny* odnajdziemy – dla Wielkopolski – *kujoni* ‘wysokie buty z cholewami’ i *kajonów* ‘buty z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem’.

Z kolei w AJKLW czytamy: „Jak z mapy wynika, buty sznurowane z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem mają na interesującym nas obszarze aż kilkanaście

nazw ludowych. Niektóre z nich wykazują wyraźne zasięgi przestrzenne)” (AJKLW–2: 96). W sumie odnotowano 12 różnych typów⁸ nazw w 105 punktach badawczych (zob. załączona m. 567). Do nazw rzadziej notowanych należą: *obijaki*, *reble* (obydwie zlokalizowane pod Koninem i Kołem, czyli we wschodniej Wielkopolsce), *kuk/óty*, *tefazy*, *knopy*, *skrupy*, *patany// patanki*, *pufry*, *čševîki drevňane*, *kaloše*, *kanogy*, *žolco^uki* (AJKLW–2: 99).

AJKLW: m. 567. ‘Nazwy butów sznurowanych z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem’

W materiałach współczesnych, pochodzących z czterech wybranych punktów badawczych, również mamy pewną różnorodność nazw – trudno tu jednak mówić o bogactwie udzielanych odpowiedzi.

W rozmowie na temat obuwia informatorzy – zwłaszcza z pokolenia II (czyli osoby starsze) – często mówili o butach, które rodzice robili im samodzielnie w domu, wykorzystując drewno w celu wyrzeźbienia (wystrugania) podeszwy (albo też kupowało się drewnianą podeszwę) oraz skórę do wykonania wierzchu – zazwyczaj górna część buta była pozyskiwana z obuwia, które nie zostało całkowicie zużyte (czyli wierzch buta nie był robiony samodzielnie). Wprawdzie bezpośrednio respondenci nie podają informacji na temat obecności sznurowadeł, należy jednak przyjąć, że dawniej buty były zwykle sznurowane (rzadziej zapinane). Oto kilka cytatów:

Bukówiec Górny:

BaK: *pierunki ... pierunki ... bo wiem że brad w tych pierunkach tyż chodył (!?) ... jeszcze ja chodziłam do szkoły to ... to chłopaki ... no chłopcy chodzili tyż ... nie ... w pirszy drugi klasie to w tych pieronkach (!) latali ... [...] ciepłe ... ciepłe ... bo wierzch był ze skóry a spód był drewniany ... i jak tak śniegu naleciało jak ... sie tu przyszli do szkoły to to sie naoblepiało pod te pieruny ... jag zaczęli walić tymi piorunami w tym ... w tym korytarzu ... matko ... to tam tak śniegu było ... no każdy chciał wejź żeby do klasy a ... nieroz ani tam nie zdoⁿżył a tyn ... no to normalnie jeziora pod tymi ... jak siedzieli ... nie ... no to ... to tajało wszystko ... to w tych pieronkach ... ale to były naprowde były ciepłe ... mój tata obijał tyż ... no ... bo bracia chodzili w tych ...*

Dąbrówka Wielkopolska:

KuD: *te kufloki ... to chłopcy nosiły ... to tag były całkowite ... aż tu do tyn ... tu drewno ... a tu w koło skóra ... [...] to chłopcy nosiły ... te kufloki ... oby dzisia komuś powiedział kuflok ... to ani nie wi co jes ... [...] no ... może szczy była dobra skóra to dali na drugie ... na drugie te ... kufloki wziół ... nie ...*

Baranówko i Sowinki:

MiZ: *samodzielnie no to ... to były kujony czy o... czy okóluki tam jakie ... to były ze starych robione ... [...] no to miały drewniany spód no i to najczeⁿściej były właśnie ze zużytego takiego już buta robione (!) gdzie już tam nie szło go zreperować to sie*

⁸ Kwalifikator *typ* stosuje tu w rozumieniu autora komentarzy do AJKLW: „Kwalifikator *typ*, umieszczony na mapie przed odpowiednią nazwą desygnatu lub formą gramatyczną, sygnalizuje różne realizacje fonetyczne i po szczegóły w tym zakresie odsyła czytelnika do komentarza” (Sobierajski 1982: 18).

brało tylko te ... tó^m częⁿść która była dobra tam sie te ... ten spód odrywało .. i obijało na drewniane podeszwy ... nie ...

Adamów:

LoH: trepy to jes co innego ... trepy to były na drewnie ... całe zelówki z drewna ... i tylko tu ... tag jag buty miały cholewki ale na drewnie ...

Powyższe cytaty pochodzą w większości od osób z pokolenia II. (KuD, MiZ, LoH), pierwsza wypowiedź należy do kobiety z pokolenia III (BaK). Wśród informatorów młodszych, tj. pokolenia IV, ale i pośród osób z pokolenia III, niejednokrotnie trudno było uzyskać nazwę, gdyż osoby te nie kojarzyły desygnatu; czasem przedmiot był znany, ale nazwa została zapomniana.

Przyjrzyjmy się zatem zestawieniu nazw pozyskanych w terenie z ich odpowiednikami w AJKLW.

Tabela. Nazwy butów z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem – materiały AJKLW i zebrane po 2000 r.

Materiały zebrane po 2000 r.				AJKLW
miejsowość	p. II	p. III	p. IV	
BG (74)	<i>pieruny/ kujony [MHP] kujóny/ trep [SzA] pieruny [SzJ]</i>	<i>pieróny/ okulaki [GuB] pierunki/ pieronki/ pieruny [BaK] pierunki [MaM] pioruny/ okuloki [WoS] drewnioki (?)/ pioruny/ pieruny [MaH]</i>	—	typ <i>pieruny</i> (74) <i>kufloki</i> (45) <i>okulače</i> (45) zasięg nazwy <i>kujony (kulony)</i> (51) <i>trep</i> y (56) <i>okroꝛgloki</i> (56)
DW (45)	<i>kufloki [KuD]</i>	<i>kufloki [SpK, WiW]</i>	—	
BS (51)	<i>kujony/ okólóki [MiZ] kujony [RaA]</i>	<i>kujonki [MiG]</i>	—	
AD (56)	<i>trep</i> y [LoH]	<i>trep</i> y [KaP]	<i>trep</i> y [KaE]	

Na mapie AJKLW zaznaczono obszar z nazwą *pieruny* (*pioruny*), w którym znajduje się punkt badawczy Bukówiec Górny (74). W miejscowości tej obecnie zanotowano względnie dużą różnorodność nazewniczą: *pieruny/ pioruny* [MłP, SzJ, BaK, GuB, MaH/WoS, MaH], *pierunki/ pieronki* [BaK, MaM/ BaK], *kujony/ kujóny* [MłP/SzA], *okuloki/ okulaki* [WoS/GuB], *drewnioki* [BaK, MaH], *trep* [SzA]. Część z tych nazw udało się pozyskać drogą pytań zadanych wprost o nazwę: *kujóny* [SzA], *okuloki* [WoS], *okulaki* [GuB], niektóre zaś są owocem badań powtórzonych z tą samą osobą: *kujony* [MłP]. Jak widać największą popularnością cieszy się tradycyjna nazwa *pieruny*. Informatorzy stosunkowo często podawali nazwę *kujony/ kujóny/ kulóny*, znane są *kly^mpy/ klumpy* i *okuloki/ okulaki*. Jednorazowa nazwa *trep* [SzA], podana a tylko w l. poj., nie pokrywa się z danymi atlasowymi; jest to nazwa interesująca, ponieważ informatorka podała szersze niż przewidziane w kwestionariuszu znaczenie, mianowicie: ‘buty z drewnianą podeszwą i skórzanym lub tekstylnym wierzchem’:

SzA: *choldźki ... to były z drewna ... no albo trep ... trep to był z drzewa na spodzie ... a skóra na wirzu (!) ... albo ze szmatów ... ze szmaty jakież było tyż na wirzu ...*

Nazwa *drewnioki* w Bukówcu Górnym wydaje się dyskusyjna w kontekście omawianego desygnatu, gdyż często określa się tym mianem wszelkie buty zawierające element drewniany, zwykle podeszwę; stąd też wśród odpowiedzi na pytanie o buty z drewnianą podeszwą i skórzanym wierzchem uzyskano odpowiedź *pantofle/ pantofelki* (BG [GuB, BaK]/ [SbE], BS [RaA]). W komentarzu do m. 567 AJKLW czytamy: „Nazwa *drewnioki* występuje głównie w okolicach Wieruszowa, Kępna, Ostrzeszowa i Kalisza, sporadycznie zaś – koło Krotoszyna, Leszna i Środy Wlkp. Jako nazwa natomiast szeroko w Wielkopolsce znana, odnosi się zwykle do innego desygnatu” (AJKLW–2: 99). Uwaga ta jest słuszna także w kontekście badań późniejszych.

W punkcie Dąbrówka Wielkopolska (45) zarówno AJKLW jak i materiały współczesne wskazują na nazwę *kufloki*. Wprawdzie na mapie odnotowano dla Dąbrówki Wielkopolskiej obok typu *kufłaki* nazwę *okulaće*, ale współcześnie zebrane materiały nie potwierdziły tej ostatniej (być może większa próba badawcza przyniosłaby efekt dodatni).

Punkt Baranówko i Sowinki znajduje się na mapie AJKLW w zasięgu nazwy *kujony* (*kulony*) oraz – jak wynika z naniesionych oznaczeń – w bliskim sąsiedztwie obszaru z nazwą *okólaki*. Stąd też obydwie te nazwy – *kujony*, *okólaki* – są obecne w mowie naszych informatorów. Co więcej informatorka z p. III MiG podała nazwę *kujonki* – należy uznać, że jest to forma deminutywna od *kujony*, tym bardziej, że informatorka wykazuje tendencje do zdrobnień, a nawet spieszczeń. Obserwacja ta nie wyklucza faktu, że może być to forma zleksykalizowana, co jednak nie ma podstaw w źródłach (brak poświadczeń w okolicy Baranówka i Sowinek, wykluczają tę tezę także materiały nowsze – zarówno ojciec, jak i brat informatorki, mówią *kujony*, a nie *kujonki*).

Adamów znajduje się na terenie nazwy *trep*, co też potwierdziły ostatnio przeprowadzone tam badania. W punkcie atlasowym najbliższym położonym (56)

odnotowano typ *okraglaki*, której to nazwy nie stwierdzono u przedstawicieli obydwu badanych pokoleń.

Warto zauważyć, że informatorzy nie zawsze dawali jednoznaczne odpowiedzi. Zanim badany podał ostateczną nazwę, padało wiele odpowiedzi konotowanych z cechami desygnatu, takimi jak drewniana podeszwa, skórzany wierzch, samodzielne wykonawstwo. Wśród przedstawicieli najstarszego badanego pokolenia często pojawiały się przy tym pytania nazwy butów w całości wykonanych z drewna – sytuacja ta dotyczy informatorów z Bukówca Górnego: *choldźki/ chóldźki/ chódźki* [SzA/MłP/MłP, MaD]⁹. Innym razem podano nazwy pantofli z drewnianą podeszwą (znanych powszechnie jako chodaki): *kły^mpy/ klumpy/ drewniaki/ chódźki/ kulóny*[SzJ/MaD/GuB/GuB/GuB], *drewnioki* [KuD] lub buty z wysokimi cholewkami: *kujony* [MłP], *filcoki* [WoS], *oficerki* [KaP].

Informatorzy nie zawsze potrafili nazwać desygnat, mimo że wiedzieli, o jaką rzecz chodzi, stąd nazwy: *trepy* [MaH], *reble* [MaH, MiG], *kamasze* [MiG]. Warto zauważyć, że ostatnie przykłady dotyczą osób z p. III (MiG, MaH), które dysponowały ogólnie ograniczoną wiedzą na tematy związane z desygnatami dawnymi.

Na podstawie przedstawionego materiału można łatwo zauważyć, że nazwy butów z drewnianą podeszwą i skórzonym wierzchem są coraz mniej znane. Nie tylko nazwy odchodzą w zapomnienie, ale i desygnat nie jest już kojarzony jednoznacznie (rzecz jest przecież stara, dziś rzadko spotykana). Mylenie nazw, przywoływanie nazw bez związku z desygnatem oraz poświadczenia negatywne świadczą nie tylko o wycofywaniu się nazw i desygnatów ze świadomości (nie tylko językowej) mieszkańców wsi, ale i o ogromnej zmianie, jaka dokonała się w językowo-kulturowym postrzeganiu otaczającego świata. Znamienne jest również to, że przytaczane nazwy są zróżnicowane nie tylko pokoleniowo. Ich wariantywność jest widoczna zarówno na poziomie przedziału pokoleniowego, jak i na płaszczyźnie idiolektalnej.

Czy można zatem odpowiedzieć na pytanie: co zanika pierwsze – nazwa czy desygnat? W sposób definitywny nie. Okazuje się, że kolejność ta jest zindywidualizowana. Wiele osób pamięta desygnat, ale nie potrafi przyporządkować mu właściwej nazwy. O wiele rzadziej spotyka się sytuacje, w których istnieje nazwa niekojarzona z desygnatem. Tak czy inaczej, nazwy obuwia z drewnianą podeszwą i skórzonym wierzchem, które były przedmiotem opisu w tym artykule, stanowią grupę słownictwa wycofującego się z użycia, reprezentującego zasób słownictwa biernego badanych informatorów.

Bibliografia

AJKLW – *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, 1992–2005, t. I–VI, Z. Sobierajski, J. Burszta (red.), Wrocław [i in.] 1979–1991; t. VII–XI, Z. Sobierajski (red.), Wrocław [i in.], Poznań.

⁹ Por. (Dragan, Woźna, Budz, Kowalczyk, Łukuś, Majerczyk, Mikicka 2014): *hulcie* 'bardzo duże buty w całości z drewna': *nó hulcie buty wielgie, bo my je ubiyrali na normalne buty jak sie jechało zimó^m wozym abo jak sie szło wieczorym na usty^mp.*

- AJKLW–VI – *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, 1991, t. VI: *Włókiennictwo – Odzież – Obuwie*, pod red. Z. Sobierajski, J. Burszta (red.), cz. 1. *Mapy 513–575*, cz. 2. *Wykazy i komentarze do map 513–575*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- AJK – *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, 1964–1978, z. I–VI, Z. Stiebera (kier.), z. VII–XV, H. Popowskiej-Taborskiej (kier.), Wrocław.
- SEK–III – W. Boryś, H. Popowska-Taborska, 1999, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. III: K–O, Warszawa.
- (Brzeziński 1992) – W. Brzeziński, 1992, *Słownik gwary wsi Podróżna w Złotowskiem*, t. III: O–PRY, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- AWK – K. Dejna, 1962–1968, *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*, z. 1–6, Łódź; Z. Dragan, D. Woźna, J. Budz, J. Kowalczyk, E. Łukuś, J. Majerczyk, Z. Mikicka, 2014, *Co wieś, to inna pieśń. Słownik gwary Bukówca Górnego w Wielkopolsce i regionu Spisza w Małopolsce*, Kraków.
- AGM – H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, 1971, *Atlas gwar mazowieckich*, t. I, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk; A. Kowalska, A. Strzyżewska-Zaremba, 1972–1992, *Atlas gwar mazowieckich*, t. II–X, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- MSGP – *Mały słownik gwar polskich*, 2009, J. Wronicz (red.), Kraków.
- (Paciorkowska 2003) – S. Paciorkowska, 2003, *Nazwy odzieży i obuwia w gwarze gminy Wola Uhruska na tle gwar okolic Włodawy i Parczewa [w:] Gmina Wola Uhruska na tle euroregionu Bug. Język i kultura*, F. Czyżewski (red.), Wola Uhruska, s. 99–104.
- (Sierociuk 2003) – J. Sierociuk, 2003, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. XI, red. Z. Krążyńska i Z. Zagórski, Poznań, s. 131–136.
- SGP PAN – *Słownik gwar polskich PAN*, 1977–2014, oprac. Pracownia (Zakład) Dialektologii Polskiej IJP PAN, t. I, M. Karaś (red.), t. II–V, J. Reichan, S. Urbańczyk (red.), t. VI, z. 1–4, J. Okoniowa, J. Reichan (red.), t. VII–VIII, z. 1–4, J. Okoniowa, J. Reichan, B. Grabka (red.), t. IX, z. 1, J. Okoniowa, J. Reichan, B. Grabka (red.), Wrocław–Kraków.
- (Sobierajski 1982) – Z. Sobierajski, 1982, *Problemy metodyczne atlasu lingwistyczno-etnograficznego (na przykładzie «Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski»)*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 18.
- (Tomaszewski 1930) – A. Tomaszewski, 1930, *Gwara Łopienna i okolic w północnej Wielkopolsce*, Kraków.
- (Tomaszewski 1935) – A. Tomaszewski, 1935, *Gwara tzw. Mazurów Wieleńskich*, Poznań.
- MAGW – Z. Zagórski, A. Sieradzki, E. Grzelakowa, 1992, *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*, t. 1, Poznań; Z. Zagórski, 1996, *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*, t. 2, Poznań.

Okuloki, kufloki, pieruny...in the language of the inhabitants of selected villages in Greater Poland – What disappears first name or referent?

Summary

The article is an attempt to answer the question, what disappears first- the name or referent. The research material the author has made a name of shoes with wooden soles and leather top from Greater Poland. In the article archival materials were analysed (including files Adam Tomaszewski, *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*) and newer materials, obtained in the country over the past decade, in four villages representing the four subregions of Greater Poland: Bukówiec Górny (gm. Włoszakowice, pow. Leszno-Greater south), Dąbrówka Wielkopolska (gm. Zbąszynek, pow. Świebodzin-Greater western), Baranówko and Sowinki (gm. Mosina, pow. Poznań – Greater middle), Adamów (gm. Golina, pow. Konin-Greater east).